

EIVIND SMITH

KONSTITUSJONELT DEMOKRATI

STATSFORFATNINGSRETTEI I PRINSIPIELT
OG KOMPARATIVT LYS

SJETTE UTGAVE

FAGBOKFORLAGET

Eivind Smith

Konstitusjonelt demokrati

Statsforfatningsretten i prinsipielt og komparativt lys

Sjette utgave

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2024 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

6. utgave 2024 / 1. opplag 2024

ISBN: 978-82-450-4874-2

Grafisk produksjon: John Grieg, Bergen
Omslagsdesign ved forlaget

Spørsmål om denne boken kan rettes til:

Fagbokforlaget

Kanalveien 51

5068 Bergen

Tlf.: 55 38 88 00

E-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no

www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.

Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarframstilling bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Materialet er vernet etter åndsverkloven.

Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarframstilling bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Vigmostad & Bjørke AS er Miljøfyrtårn-sertifisert,
og bøkene er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

NASJONALITET

Vi meina og tru, at det gjævaste er
å vera ein Noregs mann.
Ja, denne heimen oss fyrst er kjær;
men vita vi må at den store verd
er berre vårt store fedreland.

Dei største tankar vi alltid få
av verdsens det store vit;
men desse tankar dei brjotast må,
lik strålar av soli, som alltid få
i kvar si bylgje ein annan lit.

Aasmund Olavsson Vinje

Forord

«Konstitusjonelt demokrati» er demokratisk styringssystem som bygger på konstitusjonen og utfolder seg innenfor dens rammer. Som janushodet (se omslaget) har konstitusjonen altså to ansikter: Den gir både redskaper for politisk handling og begrenser politikkenes rettslige handlefrihet.

Grunnloven etablerer de sentrale statsorganene og utstyret dem med redskaper for å styre landet og samarbeide i verdenssamfunnet. Velgerne utpeker sine representanter, de andre statsorganene treffer vedtak om lov, skatt, bevilgning og mye annet, setter dem ut i livet, straffer regelbrudd og avgjør tvister. Virksomheten må skje innenfor rammen av de bestemmelsene om maktfordeling og menneskerettigheter som vi også finner i grunnloven.

Denne boken handler om konstitusjonen i dag. Forhistorien forutsettes stort sett kjent. Men på samme måte som i 1814 forstår vi grunnloven best med utgangspunkt i slike prinsipper og idealer om demokrati og rettsstat som alle demokratiske stater bygger på, og i lys av hvordan de er realisert i noen fremmede konstitusjoner. I samsvar med rådet fra Aasmund Olavsson Vinje søker vi derfor støtte i et prinsipielt og komparativt perspektiv.

Teksten i denne utgave er gjennomskrevet i sin helhet og endret på et stort antall punkter. Alle nye grunnlovsendringer og høyesterettsavgjørelser av særlig betydning for faget er innarbeidet.

Jeg takker for kommentarer og forslag fra blant andre (i alfabetisk rekkefølge) Jens Peter Christensen, Marius Rølsåsen Gulbranson, Olof Petersson, Nils Gunnar Skretting, Sigrid Stokstad og Tomas Midttun Tobiassen. Flere av dem (og mange andre) har også vært verdifulle samtalepartnere. Men det faglige ansvaret for resultatet faller selvsagt på meg.

Oslo i mai 2024
Eivind Smith

Innholdsoversikt

Figurer og tabeller	21
Henvisninger og forkortelser	22
Litteratur	23
Kapittel I	
Konstitusjonelt demokrati	27
Del A	
Konstitusjonen som rettssystemets grunnlag	51
Kapittel II	
Hva er en konstitusjon?	53
Kapittel III	
Den konstituerende makt. Konstitusjonell endring	71
Kapittel IV	
Konstitusjonen som grunnlag for internasjonalt samarbeid	117
Del B	
De konstituerte makter. Lovgivning og kontroll	137
Kapittel V	
Hovedtrekk av statens organisering. Maktfordeling	139
Kapittel VI	
De konstituerte makter: Lovgivning	151
Kapittel VII	
De konstituerte makter: Kontroll	219
Del C	
Konstitusjonens grenser: Rettigheter	269
Kapittel VIII	
Konstitusjonelle rettigheter	271
Kapittel IX	
Sivile og politiske rettigheter	297
Kapittel X	
Økonomiske og sosiale rettigheter	345
Grunnlovsregister	365
Domsregister	368
Stikkordregister	373

Innhold

Figurer og tabeller	21
Henvisninger og forkortelser	22
Litteratur	23

Kapittel I

Konstitusjonelt demokrati	27
1 Eneveldet som historisk utgangspunkt	27
2 Fra absolutt til konstitusjonelt monarki	28
3 Konstitusjonelt demokrati	29
4 «Demokrati» og «flertallsstyre»	31
5 Janushodet	32
6 Konstitusjonen og verden	33
7 En historisk dimensjon	35
7.1 Konstitusjon i historien	35
7.2 Kronologi	36
8 En komparativ dimensjon	43
8.1 Innledning	43
8.2 Hvorfor komparasjon?	44
8.3 Grunnlovsteksten og dens begrensninger	44
8.4 Fortsettelse: Falske venner	45
8.5 Kart og terreng	46
9 Noen sentrale begreper	46
9.1 Kompetanse	46
9.2 Makt og maktfordeling	48
9.3 Rettigheter og plikter	49
10 Veien videre	50

Del A

Konstitusjonen som rettssystemets grunnlag

Kapittel II

Hva er en konstitusjon?	53
1 «Grunnlov», «forfatning», «konstitusjon»	53
2 Ulike betydninger av ordet «konstitusjon»	54
2.1 Ulike funksjoner	54
2.2 Et dokument som etablerer en organisasjon og gir hovedregler om dens organisasjon og virksomhet	54
2.3 Særlig stabile eller grunnleggende rettslige eller sosiale normer	54

2.4	Et ideal eller en oppskrift på godt styre	55
2.5	En beskrivelse av faktisk styresett	55
2.6	Et dokument som tegner statens selvbilde	56
2.7	Nasjonalt symbol	57
2.8	Rettsregler som handler om bestemte spørsmål	58
2.9	Rettsregler av overordnet juridisk dignitet (lex superior)	58
3	Et materielt begrep om konstitusjoner?	59
3.1	Institusjoner og rettigheter	59
3.2	Konstitusjonen som lovgivningslære	59
4	Det formelle konstitusjonsbegrepet	60
4.1	Innledning	60
4.2	Formell konstitusjon og rettsregelhierarki	60
4.3	Konstitusjonen som rettsreglenes grunnlag	61
4.4	Endringsform og lex superiorprinsippet	62
4.5	Konstitusjonelle og andre regler	62
5	Formell status og gjennomslagskraft	63
6	Konstitusjonen som positiv rett	64
6.2	Dømme i «egen sak»?	64
6.2	Uavhengig kontroll?	65
7	Statens rettslige grunnlag	65
7.1	Konstitusjonen som nasjonalt fenomen	65
7.2	Territorium	66
7.3	Befolkning og statsborgerskap	66
7.4	Nasjonal suverenitet	68
8	Konstitusjonen som ramme for det politiske liv	69
Kapittel III		
Den konstituerende makt. Konstitusjonell endring		71
1	Vertikal maktfordeling	71
2	Den konstituerende makt	72
3	Konstitusjonell endring: Oversikt	74
4	Grunnlovsendring	75
4.1	En konstituert makt	75
4.2	En helt ny grunnlov?	75
4.3	Ulike vedtaksformer	76
4.4	Grunnlovsendringer i Norge: Forslag	78
4.5	Fortsettelse: Vedtak	80
4.6	Vetorett?	81
4.7	Materielle grenser for grunnlovsendringer?	81
5	Grunnlovstolkning	83
5.1	Innledning	83
5.1.1	Rettskildelæren som utgangspunkt	83
5.1.2	Grunnloven som «skranke» og som «tolkningsprinsipp»	84
5.2	Synet på konstitusjonens rolle	84
5.3	Prinsipper eller tolkning fra sak til sak?	87

5.4	Tolkning av noen hovedtyper av bestemmelser	89
5.4.1	Bestemmelser av symbolsk eller programmatisk karakter	89
5.4.2	Bestemmelser om institusjonelle forhold	90
5.4.3	Rettighetsbestemmelser	90
5.5	Hvem avgjør tolkningen?	92
5.5.1	Innledning	92
5.5.2	Bestemmelser om institusjonelle forhold	92
5.5.3	Rettighetsbestemmelser	93
5.6	Noen særlige tolkningsmomenter	94
5.6.1	Innledning	94
5.6.2	Grunnlovens alder	95
5.6.3	Ordenes opprinnelige mening	95
5.6.4	Forarbeider	96
5.6.5	Andre momenter	97
5.6.6	Tolkning i lys av endrede behov?	98
5.6.7	Grunnlovstolkning eller grunnlovsbrudd?	98
6	Statspraksis innenfor konstitusjonens rammer	100
6.1	Grunnloven som ramme for statslivet	100
6.2	Monarkiet som eksempel	101
6.3	Infrakonstitusjonelle regler	102
6.4	Praksis som tolkningsargument	103
6.3	«Konstitusjonell sedvanerett»?	105
6.3.1	Innledning	105
6.3.2	Litt om bakgrunnen	106
6.3.3	Kriteriene: «Sedvane»	107
6.3.4	Rettsoverbevisning (opinio iuris)	108
6.3.5	«Godhet»	109
6.3.6	Sedvanerett med rang som lov	109
6.3.7	«Konstitusjonell»	110
6.3.8	Betyr det noe om noe «er» konstitusjonell sedvanerett?	112
7	Alternativ prosedyre: Suverenitetsoverføring	114
8	Midlertidige avvik: Konstitusjonell nødrett	115

Kapittel IV

Konstitusjonen som grunnlag for internasjonalt samarbeid	117
1 Innledning. Folkeretten	117
2 De nasjonale konstitusjoner som folkerettens grunnlag	118
3 Rettssystemet er nasjonalt	119
3.1 «Dualisme» og «monisme»	119
3.2 Nærmere om dualismen	119
3.3 Strid mellom folkeretten og nasjonal rett. Legitimasjon	120
4 Folkeretten i den nasjonale rett	122
4.1 Innledning	122
4.2 Inkorporasjon og transformasjon	122
4.3 Presumpsjon	123

4.4	Må også grunnloven presumeres å stemme med folkeretten?	124
5	Nærmere om folkeretten i nasjonal rett	124
5.1	Rangen følger av vedtaksformen	124
5.2	Særregler om rangering? § 92	125
5.3	Særlig rang i kraft av lov?	126
6	Overnasjonalt samarbeid	128
6.1	Mellomstatlig og overnasjonalt samarbeid	128
6.2	Grunnloven som basis for overnasjonalt samarbeid	129
6.2.1	Kravet om grunnlovsendring eller samtykke	129
6.2.2	Teori og praksis: «lite inngripende myndighetsoverføring»	131
6.3	Forholdet til europeisk integrasjon	133
6.3.1	Den europeiske union	133
6.3.2	EØS som mellomstatlig samarbeid	134
6.3.3	EØS: Overnasjonale elementer	135

Del B

De konstituerte makter. Lovgivning og kontroll

Kapittel V

Hovedtrekk av statens organisering. Maktfordeling	139
1 Konstitusjonen og de konstituerte makter	139
2 Enhetsstat eller forbundsstat?	139
2.1 Innledning	139
2.2 Enhetsstater	139
2.3 Føderasjoner	141
3 Enhetsstatens organer: Maktfordeling	143
3.1 Innledning. Maktspredning og -balanse	143
3.2 Vertikal maktfordeling	144
3.3 Horisontal maktfordeling	145
3.3.1 «Horisontal»	145
3.3.2 Skillet mellom organer og funksjoner	145
3.3.3 Maktspredning eller maktbalanse: Variasjoner	146
4 Maktfordelingen i Norge: 1814 og nå	147
4.1 Innledning	147
4.2 Lovgivende og utøvende makt	147
4.3 Domstolene	150

Kapittel VI

De konstituerte makter: Lovgivning	151
1 Innledning	151
1.1 Folkesuverenitet. Lovgivningslære	151
1.2 Nærmere om begrepet lov. «Legalitetsprinsippet»	152
1.3 Fortsettelse: Generalitet?	154
2 Valgtinget	155
2.1 Velgerne som statsorgan. Stemmerett	155

2.2	Direkte demokrati. Folkeavstemning	156
2.3	Indirekte (representativt) demokrati	157
2.3.1	Innledning	157
2.3.2	Fra velger til representant	158
2.3.3	Nærmere om forholdstallsvalg	159
2.4	Valgperiode og oppløsningsrett	162
3	Fortsettelse: Parlamentet	163
3.1	Terminologi	163
3.2	Ett- og tokammersystemer	163
3.2.1	Tokammersystemer som ledd i maktfordelingen	163
3.2.2	Ettkammersystemer: Norden og Norge	164
3.3	Parlamentets sammensetning. Stortinget	165
3.3.1	Parlamentets sammensetning	165
3.3.2	Stortinget	166
3.3.3	Parlamentarisk immunitet	167
3.3.4	Nærmere om materiell immunitet: Ytringsfriheten	168
3.3.5	Nærmere om forumimmunitet	169
3.4	Sesjoner og organisering	169
3.4.1	Sesjonenes lengde og hyppighet	169
3.4.2	Møter, flertallskrav og stemmeplikt	171
3.4.3	Forretningsorden og bevilgningsreglement	172
3.4.4	Nærmere om organiseringen av arbeidet	174
3.5	Stortingets kompetanser	175
3.5.1	Innledning	175
3.5.2	Vedtaksformer	176
3.5.3	Rettslig eller politisk bindende? Særlig om anmodningsvedtak	177
3.5.4	Vedtakens gyldighet i tid. Skattevedtak	179
3.5.5	Bevilgningsvedtak	180
3.5.6	Vedtaksformen: Stortingets valgfrihet	182
3.5.7	Krav om lovs form I: Særlige bestemmelser	182
3.5.8	Krav om lovs form II: Lex superior-prinsippet	183
3.5.9	Krav om lovs form III: Legalitetsprinsippet	183
3.6	Særlig om delegasjon av Stortingets myndighet	185
4	Den utøvende makt	188
4.1	Innledning	188
4.2	Statssjefen	189
4.2.1	Innledning: «Overhode» eller «sjef»?	189
4.2.2	Statssjefen og velgerne	189
4.2.3	Statssjefen i Norge	190
4.2.4	Statssjefens funksjoner: Generelt	191
4.2.5	Statssjefens funksjoner i Norge	192
4.3	Regjeringen. Kongen i statsråd som vedtaksorgan	194
4.3.1	Innledning	194
4.3.2	Parlamentariske styreformer	194
4.3.3	Norge: Statsrådet og statsrådene	196

4.3.4	Regjeringsskifte	198
4.4	Ledelsen av den utøvende makt	201
4.4.1	Statsråd og regjeringskonferanser	201
4.4.2	Regjering, statsråd, departement	202
4.4.3	Forvaltningshierarkiet	204
4.5	Den utøvende maktens funksjoner	206
4.5.1	Innledning	206
4.5.2	Saksforberedelse for Stortinget. Opplysningsplikt	207
4.5.3	Lovgivningsmyndighet: Provisorisk anordning	209
4.5.4	Andre grunnlovsumiddelbare kompetanser: Innledning	210
4.5.5	Militær kommandomyndighet	211
4.5.6	Utenriksstyret	212
4.5.7	Benådning	213
4.5.8	Stortingets formelle medvirkning	214
4.5.9	«Kongelige prerogativer»?	216

Kapittel VII

De konstituerte makter: Kontroll	219
1 Innledning. Kontrollformer	219
2 Stortingets kontroll	221
2.1 Innledning	221
2.2 Stortingets egen kontroll	221
2.2.1 Innledning	221
2.2.2 Forhåndskontroll	221
2.2.3 Etterhåndskontroll	222
2.3 Hjelpeorganer for Stortinget	224
3 Den dømmende makt: Riksretten	225
3.1 Innledning	225
3.2 Nærmere om Riksretten	226
3.3 Kompetanseområdet	228
4 Andre domstoler	231
4.1 Innledning	231
4.2 Rettsstaten. Domstolenes uavhengighet	232
4.3 «Dømmende makt»: Innholdet	233
4.4 Typer av domstoler	234
4.5 Domstolene i Norge	235
5 Domstolskontroll med forvaltningen	238
5.1 Innledning	238
5.2 Nærmere om Norge	239
6 Domstolskontroll med lover	240
6.1 Innledning	240
6.2 Domstolskontrollen: Kompetanse og plikt	241
6.2.1 Konstitusjonen som positiv rett	241
6.2.2 Domstolskontrollens fremvekst i Norge	243
6.2.3 Utviklingen utenfor Norge	244

6.3	Kontrollorganene	246
6.3.1	Alminnelige domstoler	246
6.3.2	Konstitusjonsdomstoler	247
6.4	Kontrollformene	248
6.4.1	Abstrakt eller konkret kontroll	248
6.4.2	Høyesteretts betenkninger	250
6.4.3	Rettsvirkninger inter partes eller erga omnes?	251
6.4.4	Kontroll ex ante eller ex post?	252
6.5	Kontrollens intensitet	253
7	Domstolskontrollens legitimitet	255
7.1	Innledning: Problemet	255
7.2	Utgangspunktet: Et hierarkisk rettsregelsystem	256
7.2.1	Grunnloven som positiv rett	256
7.2.2	Argumentets grenser	257
7.3	«Folkestyre» versus domstolskontroll?	258
7.3.1	«Demokrati» og «flertallsstyre»	258
7.3.2	Har domstolene siste ord?	258
7.3.3	Er grunnloven demokratisk?	259
7.4	«Domstolskontroll»	260
7.4.1	Domstolenes uavhengighet	260
7.4.2	Domstolsprosessen	261
7.4.3	Referansenormene	262
7.5	Er Høyesterett et «politisk organ»?	262
8	Domstolskontroll med grunnlovsendringer?	263
9	Motstandsrett. Konstitusjonens grenser	264
9.1	Motstandsretten	264
9.2	Konstitusjonell nødrett	265
9.3	Gammel og ny konstitusjon	267

Del C

Konstitusjonens grenser: Rettigheter

Kapittel VIII

Konstitusjonelle rettigheter	271
1 Innledning	271
2 Historisk og ideologisk bakgrunn	272
2.1 Moralske mv. krav til rettsordenen	272
2.2 Fra ideologi til rettsregel	274
2.3 Utviklingen i Norge	275
2.4 Utvidet rettighetskatalog	276
3 Rettighetsbegrepet	277
3.1 Rettigheter og friheter	277
3.2 Subjektive rettigheter	278
3.3 Absolutte eller relative rettigheter	278
4 Særlig om bestemmelser av deklarativ karakter	279

4.1	Utgangspunktet: Plikt uten motsvarende rett	279
4.2	Varianter av innhold og rettsvirkninger	280
4.3	Bør grunnloven gi programerklæringer?	282
5	Tolkning av rettighetsbestemmelser	282
6	Fortsettelse: Gradering av rettigheter?	283
6.1	Innledning: Grunnlov og lov	283
6.2	Vekt på Stortingets syn?	284
6.3	Relativisert grunnlovsvern?	285
6.4	«Kløfta-læren»	286
7	Fortsettelse: Tolkning i lys av internasjonale menneskerettigheter?	287
7.1	Utgangspunktet: Autonom tolkning	287
7.2	Tolkning i lys av EMK	289
8	Generelle krav til inngrep i rettigheter	290
8.1	Absolutte og relative rettigheter	290
8.2	Kravet om ekstern hjemmel	290
8.3	Proporsjonalitet	291
9	Subjektene	292
9.1	Hvem verner grunnlovfestede rettigheter mot?	292
9.1.1	Vern mot det offentlige	292
9.1.2	Vern mot private?	293
9.2	Hvem er vernet?	294
10	Videre fremstilling	295

Kapittel IX

Sivile og politiske rettigheter	297	
1	Noen overgripende perspektiver	297
1.1	Menneskets verdighet	297
1.2	«Alminnelige rettsprinsipper»	297
1.3	Likhet for loven	298
2	Rettigheter knyttet til politiske valg	300
2.1	Innledning	300
2.2	Stemmerett ved nasjonale valg	301
2.3	Valgbarhet til nasjonalforsamlingen	302
2.4	Retten til å danne og delta i politiske partier	303
2.5	Håndheving	304
3	Opinionsrettigheter mv.	305
3.1	Innledning	305
3.2	Opinionsrettigheter	306
3.2.1	Tanke- og samvittighetsfrihet?	306
3.2.2	Religionsfrihet	306
3.2.3	Forenings- eller organisasjonsfrihet	308
3.2.4	Informasjonsfrihet	309
3.2.5	Offentlighet	309
3.3	Manifestasjon av meninger mv.: Ytringsfrihet	311
3.3.1	Litt om utviklingen i regelverket	311

3.3.2	Utgangspunktet: Materiell ytringsfrihet	312
3.3.3	Krav om lovhjemmel og om begrunnelse for inngrep	314
3.3.4	Betalte ytringer	317
3.3.5	Ytringsfrihet overfor andre private mv.	318
3.3.6	Særlig om «politiske» ytringer	318
3.3.7	Særlig om forhåndssensur	320
3.3.8	Infrastrukturtiltak	321
3.4	Fortsettelse: Demonstrasjonsfrihet	322
4	Rettsstatsrettigheter	323
4.1	Innledning	323
4.2	Kravet om lovhjemmel for frihetsberøvelse	323
4.3	Krav om lovhjemmel for straff mv.	324
4.3.1	Lovkravet	324
4.3.2	Uskyldig inntil skyld er bevist	326
4.4	Fortsettelse: Kravet om samtidig lovhjemmel	327
4.4.1	Sammenhengen med lovkravet	327
4.4.2	§ 97 gjelder generelt	327
4.4.3	Når foreligger «tilbakevirkning»?	328
4.4.4	Inngrep ex post facto	329
4.4.5	Inngrep i bestående tilstander	331
4.5	Vernet for fysisk og personlig integritet	332
4.5.1	Innledning	332
4.5.2	Fysisk integritet	333
4.5.3	Personlig integritet	334
4.5.4	Vernet mot husransakelse	334
4.5.5	Bevegelsesfrihet	336
4.5.6	Vern for fast eiendom og formue	337
4.6	Særlig om barn	337
5	Retten til domstolsbehandling	338
5.1	Innledning	338
5.2	Dom må være første skritt	338
5.2.1	Ingen kan straffes uten etter dom	338
5.2.2	«Uavsettelige» embetsmenn	340
5.3	Rett til å kreve domstolsbehandling	340
5.3.1	Alle rettsområder	340
5.3.2	«Domstol»	341
5.3.3	Begrensninger i retten til å gå til domstol	342
5.4	Rett til å få saken avgjort i Høyesterett?	343

Kapittel X

Økonomiske og sosiale rettigheter	345
1 Innledning	345
2 Likhet og sosial rettferdighet	345
2.1 Arvelige privilegier	345
2.2 Rett til utdanning	347

2.3	Rett til økonomisk støtte	348
3	Eiendomsretten	349
3.1	Innledning	349
3.2	«Eiendom»	350
3.3	«Statens tarv»	350
3.4	«Offentlig bruk»	351
3.5	Ekspropriasjon og rådighetsbegrensninger	352
3.6	Vernet for eiendommens verdi	353
3.7	Fortsettelse: «Full erstatning»	354
4	Rett til å drive sin virksomhet i fred (§ 97)?	357
4.1	Innledning	357
4.2	Reguleringskompetanse	358
4.3	Krav på erstatning?	359
4.4	Mulige unntak	361
4.5	Omfordeling. Forholdet til § 105	362
	Grunnlovsregister	365
	Domsregister	368
	Stikkordregister	373

Figurer og tabeller

Figur 1. Rettsreglenes hierarkiske struktur	61
Figur 2. Nasjonal rett og folkerett: Dualisme	120
Figur 3. Nasjonal og overnasjonal rett	128
Figur 4. Vertikal og horisontal maktfordeling	144
Figur 5. Vedtaksprosessen for formelle lover	176
Figur 6. Vedtaksprosessen for ordinære stortingsvedtak	177
Figur 7. Idealtypisk kontrollsystem (formelle lover)	220
Figur 8. Domstolskontroll med lover i ulike faser	253
Tabell 1. Kronologisk oversikt over viktige konstitusjonelle endringer	36
Tabell 2. Norske regjeringer etter 25. juni 1945	200
Tabell 3. Abstrakt/konkret kontroll og generell/individuell interesse	250
Tabell 4. Domstolskontroll med lover – komparativt perspektiv.	254

Henvisninger og forkortelser

Kildehenvisninger	Ut over det minimum som er nødvendig for å belegge sitater mv., tar kildehenvisninger først og fremst sikte på slikt som kan være nyttig i studiesituasjonen og for videre lesning. På mange punkter kunne altså utvalget ha vært annerledes.
Paragrafer	Når ikke annet er sagt eller følger av sammenhengen, viser rene paragrafhenvisninger til den norske grunnloven.
Forkortelser	I noen sammenhenger viser jeg til grunnloven ved forkortelsen «grl.». Den europeiske menneskerettskonvensjon av 4. november 1950 betegnes som regel «EMK». Henvisninger til juridiske tidsskrifter angis med konvensjonelle forkortelser (f.eks. «JV» for Jussens Venner).
Internhenvisninger	Når henvisninger til andre deler av boken angis med bare arabertall (slik: 9.1), viser de til andre deler av samme kapittel. Henvisninger der et romertall står først, viser til andre kapitler («II.4.5» viser altså til kapittel II pkt. 4.5).
Litteratur	Henvisninger til bøker som er oppført i følgende oversikt, gis i forkortet form, som regel ved angivelse av forfatterens etternavn samt bokens tittel. Om annet ikke blir sagt, viser henvisninger til Eckhoff og Smith, <i>Forvaltningsrett</i> , til 12. utgave (2022) av boken.

Litteratur

Bibliografien omfatter bare juridiske bøker av generell relevans. Formålet er å gi leseren en oversikt over de viktigste fremstillinger av statsforfatningsretten og relaterte rettsområder i Norge og noen andre land av betydning for oss. Utenlandske fremstillinger inneholder stoff som kan belyse alle deler av denne boken.

Spesialarbeider i bok- og artikkelform nevnes i fotnoter, men både bibliografi og noter viser bare til et *utvalg* av tekster tilpasset bokens formål.

Norsk statsforfatningsrett – samlede fremstillinger

- Frederik Stang, *Systematisk Fremstilling af Kongeriget Norges constitutionelle eller grundlovbestemte Ret* (1833). – I et historisk perspektiv den grunnleggende systematiske fremstillingen av statsforfatningsretten i Norge.
- Torkel H. Aschehoug, *Norges nuværende statsforfatning I–III* (1875–1885). – Første utgave av en viktig, ambisiøs og komparativt åpen fremstilling av norsk statsforfatningsrett.
- Torkel H. Aschehoug, *Norges nuværende Statsforfatning I–III*, 2. utg. (1891–1893). – Siste utgave av samme verk.
- Bredo Morgenstjerne, *Lærebog i den norske Statsforfatningsret* (1900). – Neste generasjon i fagets «adelskalender», noe preget av overgangen mellom «gamelt» og «nytt» konstitusjonelt regime.
- Bredo Morgenstjerne, *Lærebog i den norske Statsforfatningsret I–II*, 3. utg. (1926–27). – Siste utgave av samme verk.
- Frede Castberg, *Norges statsforfatning I–II* (1935). – Førsteutgaven av en stort anlagt fremstilling av statsforfatningsretten, med innslag av prinsipiell, komparativ mv. karakter.
- Frede Castberg, *Norges statsforfatning I–II*, 3. utg. (Oslo, 1964). – Siste utgave av samme verk.
- Johs. Andenæs, *Statsforfatningen i Norge* (1945). – Skrevet under okkupasjonen med særlig sikte på å «popularisere» Castberg.
- Johs. Andenæs, *Statsforfatningen i Norge*, 8. utg. (1998). – Siste utgave i Andenæs' egen regi, videreutviklet fra utvidet versjon som skulle brukes som lærebok etter Castberg.
- Johs. Andenæs og Arne Fliflet, *Statsforfatningen i Norge*, 11. utg. (2017). – Ajourføring med en viss videreutvikling av Andenæs' standardverk.
- Per Helset og Bjørn Stordrange, *Norsk statsforfatningsrett* (1998). – Generell fremstilling med visse nydannelser i forhold til Andenæs.

Norges konstitusjon – andre arbeider av generell karakter

- Torstein Eckhoff og Eivind Smith, *Forvaltningsrett*, 12. utg. (2022). – Fremstilling med vekt på forvaltningsrettens konstitusjonelle grunnlag.
- Torkel Opsahl, *Statsmakt og menneskerett*, bd. I Statsrett (1995). – Samling av Opsahls artikler om konstitusjonell rett.
- Eivind Smith, *Stat og rett. Artikler i utvalg 1980–2001* (2002). – Artikler om sentrale statsrettslige spørsmål.
- Eirik Holmøyvik (red.), *Tolkingar av Grunnlova* (2014). – Artikler om grunnlovens utvikling og tolkning gjennom 200 år.
- Eirik Holmøyvik og Dag Michalsen, *Lærebok i forfatningshistorie* (2015). – Delvis bygd på tidligere artikler. Innenfor en bredere ramme ligger hovedvekten på 1814-grunnloven.
- Tore Schei mfl. (red.), *Lov, sannhet, rett. Norges Høyesterett 200 år* (2015). – Artikler om sentrale emner til forståelsen av Høyesterett og dens rolle i statsstyret.
- Hanne Marthe Narud mfl. (red.), *Stortingets historie 1964–2014* (2014). – Artikler om sentrale emner til forståelsen av Stortinget og dets rolle i statsstyret i dag.
- Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter 1* (2022) og *Rettsstat og menneskerettigheter 2* (2021). – Parallell fremstilling av menneskerettsvernet etter grunnloven og EMK.
- Ola Mestad, Dag Michalsen (red.), *Grunnloven. Historisk kommentarutgave 1814–2020* (2021). – Omfangsrik kommentarutgave som omfatter alle paragrafer i dagens og tidligere versjon(er).

Fremmed rett – Skandinavia

- Alf Ross, *Dansk Statsforfatningsret I–II*, 2. utg. (1966). – Siste utgave i Ross' levetid av en bred fremstilling med basis i forfatterens rettsfilosofiske orientering. Fremstillingen (og Ross' tenkning overhodet) hadde stor betydning for norsk rettsvitenskap i samtiden og setter fortsatt spor.
- Jens Peter Christensen, Jørgen Albæk Jensen, Michael Hansen Jensen, *Dansk Statsret*, 3. utg. (København, 2020). – Oppdatert lærebok i faget.
- Thomas Bull og Fredrik Sterzel, *Regeringsformen: en kommentar*, 5. oppl. (2023). – Konsentrert kommentarutgave til den sentrale svenske grunnloven.
- Joakim Nergelius, *Svensk statsrätt*, 5. oppl. (Lund, 2022). – Oppdatert lærebok.

Fremmed rett – Frankrike, Tyskland og USA

- Louis Favoreu mfl., *Droit constitutionnel* (stadig nye utgaver). – En av de ledende fremstillingene i Frankrike, med omfattende teoretisk og komparativt materiale.

- Francis Hamon og Michel Troper, *Droit constitutionnel* (stadig nye utgaver). – En av de ledende fremstillingene i Frankrike, med omfattende teoretisk og komparativt materiale.
- Ekkehart Stein og Götz Frank, *Staatsrecht* (stadig nye utgaver). – Fremtredende lærebok i tysk statsforfatningsrett.
- Laurence H. Tribe, *American Constitutional Law*, bd. I–II (1988–2000: Foundation Press, University Textbook Series). – Fremtredende systematisk fremstilling av USAs konstitusjon.
- Noah Feldman, Kathleen M. Sullivan, *Constitutional law* (stadig nye utgaver). – Ledende case law-bok (en genre som dominerer studiet av konstitusjonell rett i USA).

Komparativ (sammenlignende) konstitusjonell rett¹

- R.C. van Caenegem, *An Historical Introduction to Western Constitutional Law* (Cambridge, 1995). – Relativt kortfattet historisk introduksjon.
- Elisabeth Zoller mfl., *Introduction au droit public*, 3. utg. (Paris, 2022). – Komparativ fransk innføring med vekt på konstitusjonelle hovedtrekk.
- Vicki C. Jackson, Mark Tushnet, *Comparative constitutional law*, 2. utg. (New York, 2006). – Bredt anlagt fremstilling med amerikansk case law-perspektiv.

¹ Det finnes en stor, generell litteratur om komparativ rett og metode, f.eks. Konrad Zweigert og Hein Kötz, *An Introduction to Comparative Law*, 3. utg. (1998). Men fokus ligger ofte på privatrett, der både formål, perspektiv og metode kan være annerledes enn i den offentlige rett.

Kapittel I

Konstitusjonelt demokrati

1 Eneveldet som historisk utgangspunkt

Kongeloven av 1665 innførte *absolutt* monarki i Danmark-Norge. Det sentrale statsapparatet var samlet i København, kongens myndighet var som utgangspunkt uten rettslige grenser, og maktfordeling mellom statssjef, folkevalgte og domstoler var utelukket. En slik *enevoldsmakt* er en form for diktatur. Om et diktatur også fortjener betegnelser som *despoti* eller *tyranni*, kommer an på hvordan makten blir brukt: Er maktutøvelsen i praksis vilkårlig? Fører den ofte til overgrep?

Absolutt monarki

I samfunn av en viss størrelse er det umulig for én person å bestemme alt. Lettere blir det ikke hvis monarken personlig er uegnet til å regjere, slik som flere av de dansk-norske kongene. Når eneveldet likevel besto, skyldtes det at statsmakten i praksis ble utøvd av administrative og judisielle organer som bestemte i kongens navn, men til daglig arbeidet uten at kongen personlig ble trukket inn. De som forsøkte å vinne rett hos «han far i København», traff som regel embetsmenn, og regler og praksis ble stadig viktigere.

Eneveldet i praksis

På denne måten pekte den stats- og rettsorden som vokste frem, frem mot rettsstatsidealer med røtter i opplysningstiden. Likevel kan den forutberegnelighet som skal følge av styre på grunnlag av generelle rettsregler, vanskelig forlikkes med at all makt ligger hos en institusjon som i prinsippet ikke er bundet av noen lov. Utviklingen henimot en rettsstat i Danmark-Norge skjedde altså på tross av, ikke i kraft av, eneveldet.

Rettsstat

I Danmark sto det uinnskrenkede monarkiet av Guds nåde ved lag helt til grunnloven av 1849. I Norge bidro Napoleonskrigene til at bruddet skjedde tidligere: I januar 1814 innebar Kieltraktaten at kongen (som Napoleons allierte) avsto landet til kongen av Sverige.¹ Dette utløste motstand, og en grunnlovgivende («konstituerende») forsamling som ble utpekt ved indirekte valg over hele landet, trådte sammen på Eidsvoll i april.

Kieltraktaten

Riksforsamlingen

Den «Constitution for Kongeriget Norge»² som ble vedtatt 17. mai 1814, avskaffet eneveldet og gjorde Norge til et *innskrenket* (konstitusjonelt) monarki

Innskrenket monarki

1 En viktig del av bakgrunnen for Sveriges ønske om å overta Norge var tapet av de østlige provinsene (Finland) til Russland i 1809.

2 Om betegnelsen, se i III.1.

(§ 1). På dette grunnlag ble den tidligere stattholderen, prins Christian Frederik, valgt til konge av Norge.

Uavhengighet og union

Grunnlovens første paragraf proklamerte statens uavhengighet. Etter en kort krig med Sverige førte konvensjonen «på Moss» (august 1814) til at grunnloven likevel ble endret (i november) slik at monarkens person skulle være den samme i begge land (personalunion, se også i V.2.2).³ Ellers ble 17. mai-konstitusjonen videreført i alle hovedtrekk, og det norske statsapparatet som grunnloven konstituerte eller forutsatte, ble etablert.

Opplysningstid og borgerlige revolusjoner

1814-grunnloven har vært betraktet som et sent produkt av opplysningstiden og de borgerlige revolusjonene i Europa og Nord-Amerika. Et slikt bilde stemmer med radikale trekk som forbudet mot nye adelsprivilegier, stemmerett for større grupper enn i andre land, og en nasjonalforsamling med en forholdsvis sterk posisjon overfor kongen. Men samtidig hadde den visse trekk felles med andre konstitusjoner fra tiden etter Napoleons fall, da de gamle monarkiene forsøkte å restaurere (gjenskape) den eldre orden. Det franske konstitusjonelle «charter» av 4. juni 1814 gir et eksempel; den ble «gitt» av kong Ludvig 18 få uker etter at den norske riksforsamlingen var oppløst, og sprang altså ut av kongemakten.

Folkesuverenitet

Det norske grunnlovsverket ble drevet frem av folk som hadde kunnskap om opplysningstidens filosofi og om fremmede konstitusjoner, og riksforsamlingen bygde på *folkesuverenitet* som konstitusjonens ideologiske grunnlag (se i VI.1). Men inntrykkene utenfra ble filtrert gjennom nasjonale oppfatninger og behov, og grunnloven ble til i samspill mellom det norske og «verdens det store vit» (Vinje). Også i denne boken skal et *komparativt* (sammenlignende) perspektiv (se nærmere i 10) bidra til å kaste lys over norske regler og institusjoner.

2 Fra absolutt til konstitusjonelt monarki

Konstitusjonelt monarki

Avskaffelsen av eneveldet i Norge uttrykkes gjennom bestemmelsen i grl. § 1 om at Norges regjeringsform er «innskrenket [...] monarkisk»; i dag taler vi gjerne om *konstitusjonelt* monarki. Maktutøvelsen skulle ikke lenger bygge på «Guds nåde», arv eller tradisjon, men på en *skreven konstitusjon* som deler makten mellom flere statsmakter (lovgivende, utøvende og dømmende makt) og etablerer rettslige grenser for dem alle. Systemskiftet var et viktig skritt på veien mot dagens demokratiske rettsstat.

Folkesuverenitet

I noen land trådte oppbruddet eksplisitt frem som et *utslag av folkesuverenitet*; i USA innledes konstitusjonen f.eks. med ordene «We the People ...». I Norge trer prinsippet om folkesuverenitet tydeligst frem i § 49 om at folket «ved Stortinget» utøver den lovgivende makt, og i de følgende paragrafene om stemmerett mv. (se nå også § 2). Men siden 1913 er det § 121 andre ledd (se i III.4.5) som uttrykker folkesuverenitetsprinsippet endelige seier: Grunnlovsendring krever

³ Samtidig ble kong Carl XIII av Sverige valgt til konge av Norge (som Carl II), med Karl Johan (fra 1818 kong Karl III/XIV) som tronarving.

Grunnlovsregister

For paragrafer som ofte blir nevnt, er bare utvalgte sidehenvisninger tatt med.

§ 1	28, 29, 57, 66, 69, 82, 87, 129, 140, 192, 193, 325, 267
§ 2	28 f., 38, 40–41, 57, 67, 83, 87, 89, 232, 236, 259, 271, 273, 277, 323, 348
§ 3	29, 41, 61, 82, 104, 114, 136, 140, 147, 153, 170, 175, 182, 184, 188, 189, 196, 201, 204, 205, 210, 211, 216, 221, 231, 238, 267
§ 4	192, 211
§ 5	49, 90, 92, 97, 99, 101, 110, 148, 191, 193, 197, 201, 204, 205, 223, 303
§ 6	190, 294
§ 11	171
§ 12	30, 61, 95, 101, 102, 111, 147, 148, 197–198
§ 14	45, 197
§ 15	30, 35, 42, 49, 56, 74, 82, 101, 106, 175–177, 197–199, 207, 221, 228, 229
§ 16	41, 97, 211, 283, 293, 306–308, 316, 337
§ 17	53, 61, 62, 78, 93, 99, 123, 127, 184, 290, 325
§ 18	104, 211
§ 20	152, 211, 213, 217, 227
§ 21	30, 68, 149, 170, 197, 202, 210, 217, 260
§ 22	197, 204, 205, 210–211, 237–238, 340
§ 23	299, 346
§ 24	303
§ 25	97, 99, 149, 210, 211–212, 214, 217
§ 26	34, 40, 48, 69, 84, 86, 90, 95, 104, 114, 117, 119–121, 128–133, 135–136, 142, 152, 176, 203, 206, 211, 212–213, 214–217, 229, 235, 250–251, 260, 287
§ 27	29, 30, 34, 44, 61, 101, 188, 193, 196, 198, 201, 204, 210, 216, 282
§ 28	69, 197, 201, 215
§ 30	38, 81, 101–102, 111, 148, 193
§ 31	29, 30, 35, 39, 44, 74, 82, 95, 101, 107, 110, 111, 148, 193, 196, 197, 199, 201
§ 34	60, 192
§ 36	49, 171
§ 37	191
§ 41	47, 192, 196, 211
§ 49	28–29, 34, 43, 47, 57, 67, 82, 85, 104, 140–141, 146, 147–148, 151–152, 156, 158, 176, 187, 206, 231, 283, 301, 303
§ 50	39, 67, 95, 151, 156, 182, 197, 293, 294, 299, 301, 302, 320, 337

§ 51	67
§ 54	38, 40, 70, 90, 115, 151, 162, 170, 171, 265
§ 56	159
§ 57	42, 159, 165
§ 59	49, 160–161, 304
§ 61	302
§ 62	166, 197, 302–303
§ 63	49, 166, 169, 171
§ 64	43, 96, 162, 170, 230, 233, 305
§ 65	167, 182, 303
§ 66	30, 102, 111, 168–169, 172, 197, 207, 229, 310, 319
§ 68	78, 115, 170, 209
§ 71	166–167, 169, 170
§ 72	96, 162, 305
§ 73	80, 114, 144, 166, 170, 171, 176
§ 74	38, 80, 81, 148, 171, 172, 197, 223
§ 75	34, 68, 97, 104, 110, 149, 153, 173, 176–177, 179–182, 187, 191, 202, 207, 216–217, 222–225, 254, 272, 283, 354, 357
§ 76	33, 46, 61, 78, 79, 91, 97, 101, 109, 148, 152 f., 174 f., 182, 202, 207
§ 77	81, 101, 146, 148, 175 f.
§ 79	81, 101, 146, 148
§ 82	42, 108, 113, 207 f., 228, 229–230
§ 83	104, 130, 132, 222, 230, 250
§ 86	42, 45, 90, 165, 169, 193, 227 f., 237, 279, 281
§ 87	235, 343
§ 88	30, 47, 62, 103, 104, 136, 139, 140, 152, 175, 187, 213, 230, 232, 235 f., 244, 310, 341, 343–344
§ 89	31, 43, 75, 83, 113, 125, 182, 230, 234, 239, 244, 338, 340
§ 90	150, 237
§ 91	188, 205, 236
§ 92	42, 125, 127, 271, 272, 279, 285, 288
§ 93	61, 91, 95, 227, 279, 280, 286, 291, 293, 294, 295, 297, 299, 333–334, 337
§ 94	91, 290, 323, 324, 336
§ 95	232, 233, 236, 289, 293, 295, 310, 340 f.
§ 96	91, 95, 103, 124, 150, 155, 169, 182, 183, 187, 213, 227, 230, 233, 279, 288, 290–294, 324–327, 329, 335–340, 354
§ 97	63, 84, 91, 97, 103, 182, 237, 248, 283, 284, 288, 289, 293, 294, 295, 296, 299, 327 f., 347, 350, 357 f.
§ 98	91, 146, 154, 232, 299–300, 316, 323, 346
§ 100	42, 63, 88, 91, 92, 95, 97, 98, 168, 171, 183, 188, 201, 278 f., 288, 289, 290, 293, 299, 304, 307, 309–310, 311 f., 334, 337, 342, 349
§ 101	113, 212, 230, 278, 291, 293, 304, 308, 309, 322, 323
§ 102	280, 283, 289, 291, 292, 306, 315, 320, 332, 334, 335

§ 104	280, 289, 293, 294, 297, 337–338
§ 105	49, 91, 92, 95, 99, 103, 181, 244, 275, 277, 278, 283, 286, 289, 290, 292 f., 349 f., 362–363
§ 106	67, 68, 279, 294, 336
§ 108	41, 67, 96, 278, 280, 345
§ 109	95, 277, 281, 345, 347–348
§ 110	49, 90, 278 f., 288, 293, 295, 308, 345, 348
§ 112	90, 280 f., 288, 293, 294, 309
§ 113	113, 153, 184, 230, 254, 279, 290, 295, 327
§ 114	68
§ 115	34, 41, 42, 70, 74, 80, 83, 86, 93, 104, 114, 119, 121, 128 f., 157, 171, 175–176, 187, 206, 215–216, 235, 249, 250, 251, 260, 287
§ 116	346
§ 117	346–347
§ 118	164, 246
§ 119	68, 95, 272, 299, 336
§ 120	182, 183
§ 120a	43, 96, 206, 222
§ 121	28, 35, 39, 46, 57, 60, 70, 73–75, 78 f., 86, 89, 93, 95, 97, 98, 102, 105, 110, 111, 113, 114, 124, 129, 130, 140, 144, 157, 159, 170, 171, 176, 190, 258, 259, 263, 264, 267, 284, 289, 290, 298, 325

Domsregister

UfL 1866 s. 165 (Wedel Jarlsberg)	38, 243
Rt. 1871 s. 221	335
Rt. 1890 s. 455 (vinhandel)	359
Rt. 1909 s. 417 (Thams).....	362
Rt. 1909 s. 851 (knallperle).....	328
Rt. 1918 I s. 401 («den store konsesjonssak»).....	9, 244, 252, 261
Rt. 1935 s. 958	179
Rt. 1945 s. 13 (Haaland).....	40
Rt. 1946 s. 196 (Klinge).....	266, 325, 329,
Rt. 1948 s. 130	330
Rt. 1948 s. 1147	347
Rt. 1950 s. 831 (Nørve).....	354
Rt. 1952 s. 989 (telefonsjikane).....	326
Rt. 1952 s. 1089 (hvalolje).....	93, 180, 186, 241
Rt. 1952 s. 1217 («To mistenkelige personer»)	292, 314, 320
Rt. 1953 s. 24	238
Rt. 1953 s. 1386 (merpris).....	328
Rt. 1955 s. 937 (Ruud).....	354
Rt. 1956 s. 952 (treforedlingsavgift).....	93, 180, 186, 241
Rt. 1957 s. 33 (Havlær).....	168
Rt. 1958 s. 479 (Mykle).....	315
Rt. 1959 s. 306 (politistreik).....	93, 98, 209
Rt. 1961 s. 554 (notfiske).....	178
Rt. 1961 s. 1350 (Iversen)	89, 126, 298,
Rt. 1962 s. 332 (statspensjon).....	363
Rt. 1962 s. 369 (gullklausul).....	261, 266, 331, 362
Rt. 1964 s. 1418.....	330
Rt. 1966 s. 476 (Tannlegeforeningen).....	298, 299
Rt. 1967 s. 1502 («Uten en tråd»)	315
Rt. 1970 s. 67 (strandlov).....	352
Rt. 1973 s. 433 (passbåt)	326
Rt. 1973 s. 705 (Krokedal)	362
Rt. 1973 s. 846 (overlastgebyr).....	340

Rt. 1974 s. 352 (Forbrigd)	356
Rt. 1975 s. 220 (husmorddommen).....	328
Rt. 1976 s. 1 (Kløfta)	41, 84, 85, 93, 99, 103, 105, 236, 244, 248, 252, 253, 256, 260, 283, 284, 286, 356, 357
Rt. 1977 s. 114 (Hoaas I).....	315, 316
Rt. 1977 s. 1207.....	338
Rt. 1980 s. 52 (Hoaas II)	248, 343
Rt. 1980 s. 469.....	351
Rt. 1981 s. 692.....	168
Rt. 1981 s. 745 (Isene).....	351
Rt. 1982 s. 1729 (Hoaas III)	315
Rt. 1983 s. 1004 (Børre Knudsen).....	88, 89, 231, 248, 259, 298, 306
Rt. 1984 s. 1175 (sikring).....	123
Rt. 1984 s. 1359 (Bratterud).....	97, 283, 307, 316
Rt. 1985 s. 1355.....	363
Rt. 1986 s. 267 (Hær-Verk)	318
Rt. 1987 s. 473 (liturgi)	93, 253
Rt. 1989 s. 1339 (Biliåsen).....	353
Rt. 1990 s. 257 (Carl I. Hagen)	319
Rt. 1990 s. 284 (Selsbak).....	362
Rt. 1991 s. 173	160, 264
Rt. 1991 s. 1439 (Norsk Hydro)	284
Rt. 1992 s. 1401 (Heerema).....	203
Rt. 1992 s. 1511 (fiskeoppdrett).....	358, 359
Rt. 1993 s. 321 (Hydalen).....	281, 352
Rt. 1995 s. 506.....	237, 281, 352
Rt. 1996 s. 521.....	355
Rt. 1996 s. 1415 (Borthen)	91, 286, 287, 288, 331, 360, 361
Rt. 1996 s. 1440 (Thunheim).....	361, 363
Rt. 1997 s. 580 (oljestreik).....	104, 119, 121, 123, 127, 210
Rt. 1997 s. 1821 (Kjuus)	63, 92, 95, 98, 112, 283, 287, 288, 298, 316, 319
Rt. 2000 s. 279 (Bergens Tidende).....	283
Rt. 2000 s. 1811 (Finanger I).....	104, 121, 126, 134
Rt. 2001 s. 136	304
Rt. 2001 s. 762 (G-regulering)	332
Rt. 2001 s. 1006 (KRL)	308
Rt. 2001 s. 1123 (kontrollkommisjon)	341
Rt. 2002 s. 747 (Ptarmigan)	346
Rt. 2002 s. 889 (forvaring).....	329
Rt. 2002 s. 1618 (Boot Boys)	287, 316, 322
Rt. 2003 s. 928 (Tønsbergs Blad).....	313
Rt. 2004 s. 357 (gjenopptagelse)	328
Rt. 2004 s. 1613 (Islamsk Kultursenter).....	283, 307

Rt. 2004 s. 1723.....	335, 336
Rt. 2004 s. 1737 (TV Vest).....	287, 317, 319,
Rt. 2004 s. 1985 (fiskerett for barn)	249, 284, 353, 356
Rt. 2005 s. 469 (Gardermoen)	351
Rt. 2005 s. 833.....	127
Rt. 2005 s. 855 (Allseas)	330
Rt. 2005 s. 1365 (Finanger II)	121, 135
Rt. 2005 s. 1628 (Frie Aktuell Rapport).....	283, 325,
Rt. 2006 s. 262 (enkepensjon)	358, 360
Rt. 2006 s. 293 (Arves trafikkskole)	329, 331, 358, 360, 362
Rt. 2007 s. 234 (Kongsberg/Nes)	104, 119, 121
Rt. 2007 s. 404 (NRK)	97, 288, 292, 312, 319, 320
Rt. 2007 s. 1281 (tomtefeste I).....	243,284, 286, 331, 353, 361, 363
Rt. 2007 s. 1308 (tomtefeste III)	248, 251, 284, 286, 356
Rt. 2007 s. 1573	342
Rt. 2007 s. 1807 (Vigrid)	313, 316, 319
Rt. 2008 s. 1089 («Se og hør»)	315
Rt. 2009 s. 780	326
Rt. 2009 s. 1118 (Finsbråten)	236, 343, 344
Rt. 2009 s. 1412 (straffutmåling)	329
Rt. 2009 s. 1423.....	329
Rt. 2010 s. 143 (rederiskatt).....	86, 105, 222, 249, 283, 284, 289, 330 f., 357 f.
Rt. 2010 s. 535 (OVF).....	63, 83, 85, 86, 93, 222, 249, 253, 284
Rt. 2010 s. 718 (gjenåpning)	63, 330
Rt. 2010 s. 845 (telefonsjikane).....	312
Rt. 2010 s. 1008	330
Rt. 2010 s. 1091 (ankefrist)	63, 331
Rt. 2010 s. 1217 («skimming»)	326
Rt. 2010 s. 1445 (krigsforbrytelse).....	63, 86, 104, 119, 121, 222, 248, 284, 289, 325, 329
Rt. 2011 s. 347 (prøveløslatelse)	329
Rt. 2011 s. 469	326
Rt. 2011 s. 1011 (Nedkvitne).....	315
Rt. 2012 s. 313.....	326
Rt. 2012 s. 519 (Gjenopptakelseskommisjonen).....	330, 343
Rt. 2012 s. 536 (dørvakt)	316
Rt. 2012 s. 1211 (blogg)	326
Rt. 2012 s. 1985.....	341
Rt. 2013 s. 1345 (Volstad)	330, 358, 360
Rt. 2014 s. 238 (hønsehauk).....	288, 290, 326
Rt. 2014 s. 560 (Kjølen)	350, 356
Rt. 2014 s. 620 (Selsøyvik)	339
Rt. 2014 s. 1105 (Acta).....	289, 291
Rt. 2014 s. 1106.....	155

Rt. 2014 s. 1292 (promillekjøring).....	326
Rt. 2015 s. 93 (Maria).....	124, 289, 290, 291
Rt. 2015 s. 110	334, 338
Rt. 2015 s. 155.....	337
Rt. 2015 s. 193.....	181
Rt. 2015 s. 345	326
Rt. 2015 s. 833	337
Rt. 2015 s. 893	292
HR-2016-389-A.....	359
HR-2016-296-A (Fellesforbundet)	209
HR-2016-389-A (stortingspensjon).....	363
HR-2016-1252-A.....	342
HR-2016-1286-A	333
HR-2016-2228-A (segway)	326
HR-2016-2554-P (Holship)	125, 288, 308
HR-2016-2591-A (vergemål)	121, 291
HR-2017-327-A	341
HR-2017-1124-A	333
HR-2018-872-A	278
HR-2018-1906-A	359
HR-2020-2472-P (klimasaken).....	83, 90, 97, 236, 249, 275, 280 f., 288
HR-2021-417-P (ACER I).....	131, 182, 244, 249, 250, 251, 254, 287, 342
HR-2022-718-A (hyttekarantene).....	292, 337
HR-2022-981-A (Extinction Rebellion).....	322, 323
HR-2022-2171-A.....	292
HR-2023-604-A (Extinction Rebellion II).....	322
HR-2023-1044-A (Beiarn/Bardu).....	141, 249
HR-2023-1246-A (droneflyging).....	326
HR-2023-2030-P (ACER II).....	93, 130 f., 135, 182, 249, 287
HR-2023-2392-A.....	312
HR-2024-334-A	340
HR-2024-551-S (nakenvistasjon).....	333
HR-2021-655-P (betenkning).....	86, 93, 104, 130 f., 287

Stikkordregister

Registeret er ikke fullstendig og må benyttes sammen med innholdsfortegnelsen. Ved mange stikkord viser registeret bare til utvalgte sidetall.

A

abstrakt kontroll 248, 261 f.
alminnelig flertall 171, 173, 176
analogi 81, 97, 326
anke- og samvittighetsfrihet 334
anmodningsvedtak 113, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 217
ansvarskommisjon 227
Antarktis 66
arvefølge 190
asylsøkere 294
autonomi, personlig 314
autonom kompetanse 46
avgi 352
avskjed 100, 106, 195, 197, 198
avvik fra konstitusjonen 75, 114, 115, 266

B

barn 275, 293, 297, 307, 308, 309, 317, 320, 337, 347
befolkning 66, 68, 157, 301
begrunnelsesplikt 261
benådning 213, 214, 217, 227
Bernadotte 142, 148
bestående tilstander 331, 332, 357, 359, 360, 361
bevilgningsmyndighet 181, 216
biland 66
binding av politisk handlefrihet 63
blasfemi 316
Blinken, Antony 45

bolig 334, 335, 336, 337, 355
Bondevik, Kjell Magne 178, 200, 201
borger 301
Borten, Per 200
brevsensur 314, 320
bruksverdi 92, 355, 356

C

censussystem 301
Charter of Paris for a New Europe 232
Christian Frederik 28, 37
common law-tradisjon 44, 46
Conseil d'État 234, 238
constitutional conventions 55, 105
Constitutionen, dampskip 57

D

deklarative bestemmelser 279
delegasjon 29, 47, 72, 145, 152, 185, 186, 187, 203, 206, 291, 325
delegasjonsforbud 203, 213
Delegasjonsforbud 187
delegert lovgivning 60, 145
delingstall 160, 161
delstater 75, 76, 92, 141
demokrati, direkte 156
demokrati 258 f.
demokrati, indirekte 157
demokrati, konstitusjonelt 27 f., 29
demokrati, representativt 46, 127, 140, 157, 258

demokratisyn 283
 demonstrasjonsfrihet 322
 Den europeiske menneskerettsdomstolen 117, 124, 150, 235
 Den europeiske menneskerettskonvensjon 34, 40, 86, 118, 188, 289 f., 291
 Den internasjonale straffedomstolen 90, 92, 98
 Den norske kirke 211, 307
 den store konsesjonssak 39, 244, 261, 352
 departement 34, 185, 201, 202, 302
 derogasjon 289, 290
 derogasjonsklausul 291
 despoti 27
 diktatur 27
 direkte demokrati 157, 162
 direktorat 187, 203, 204, 205, 223
 diskriminerende ytringer 63, 97, 98, 316
 diskriminering 91, 299, 300
 dokumentoffentlighet 309, 310
 dommere 44, 68, 88, 150, 210, 211, 227, 233, 236, 237, 246, 247, 257, 303, 340
 dommerrekrutteringen 150
 domstoler, internasjonale 234, 235, 241
 domstoler, uavhengige 65, 232, 240, 263, 323, 324
 domstolsaktivisme 86
 domstolskontroll 31, 65, 75, 85, 147, 150, 237, 238 f., 324, 338, 351, 360
 dronningen 190
 dualisme 34, 119 f.
 Dworkin, Ronald 87

E

EFTA 134, 136
 EFTA-domstolen 103, 127, 135, 150, 234, 248
 eiendomsrett 271, 286, 295, 349 f.
 ekstraordinære forhold 31, 162, 170
 embetsmenn 68, 197, 210, 217, 340
 endre til lovgivningslære 59
 endringshyppighet 77
 enevelde 27 f., 155, 275, 236, 239
 enhetsstat 139 f., 164, 188
 EOS-utvalget 224

erga omnes, rettsvirkninger 248, 254
 ESA 114, 127, 134, 135
 etterhåndskontroll 152, 219, 221, 222 f.
 ettkammersystem 164, 165
 EU 33, 41, 42, 86, 104, 114, 117, 118, 129 f., 133 f.
 EU-domstolen 124, 135, 150, 233, 235
 evangelisk-luthersk kirke 306
 ex post facto 327, 329, 331, 332, 357, 359, 362
 EØS 42, 133, 134 f., 216, 235, 287

F

faktisk adferd 55, 100, 105
 faktisk regelmessighet 55, 100, 103, 107 f., 108, 109
 fast eiendom 214, 337, 350
 fengsling 323, 324
 filmsensur 88
 fleksibilitet 86, 98, 166, 181, 185, 187
 flertall, alminnelig 31, 79, 93, 102, 104, 105, 111, 114, 128, 131, 135, 182, 194, 216, 227, 250, 258, 260
 flertall, kvalifisert 76, 77, 80, 128, 131, 182
 flertallsregjering 35
 flertallsstyre 31 f., 258 f., 274
 flertallsvalg 39, 158, 159
 FN 33, 117
 folkeavstemning 70, 73, 76 f., 144, 156 f., 157, 187, 190
 folkeretten 34, 65, 104, 117 f., 122, 213, 271, 276, 287
 folkerettslig handleevne 68
 folkesuverenitet 56, 60, 68, 73, 74, 79, 80, 151 f., 184, 185, 219, 256, 258, 262, 264, 297
 folkesuverenitetsprinsippet 189
 folket 28, 32, 56, 67, 73, 146, 151, 156, 158, 231, 324
 forarbeider til grunnlovsendringer 96 f., 311
 forbud 49, 327
 forbudet mot avhending av territorium 66
 forbudet mot deling 140
 forbundsstat 139, 141, 212
 forelegg 213, 339
 foreningsfrihet 291, 294

forfatningspatriotisme 58
 forholdsmessighet, se proporsjonalitet 350
 forholdstallsvalg 158, 159, 303
 forhåndskontroll 219, 221 f., 344
 forhåndssensur 88, 311, 320 f.
 forhåndstillatelse 322
 formell lov 58, 61, 62, 104, 141, 146, 154, 178,
 179, 182, 183 f., 210, 254, 314, 325
 formålstolkning 97
 forrang 64, 102, 121, 126, 127, 130
 forretningsministerium 199
 forretningsorden 30, 59, 60, 102, 111, 168, 172
 forsamlingsfrihet 322
 forslagsrett 78, 97, 148, 174, 207
 forumimmunitet 167, 191, 230
 forutberegnelighet 291, 328, 358
 forvaltningsdomstol 147, 239
 forvaltningshierarki 136, 204 f.
 forvaltningsorganer, kollegiale 310
 forvaltningsorganer, uavhengige 341
 forvaltningsrevisjon 225
 frigjøring 72, 162
 friheter 49, 277 f., 309
 frihetsberøvelse 323 f.
 frimodige ytringer 168
 fritagelse 49
 full erstatning 91, 99, 244, 283, 286, 349, 353,
 354 f.
 fullmaktslovgivning 58, 186, 223
 fysiske personer 295
 føderasjoner 141

G

generalitet 154
 generasjoner av rettigheter 275
 generelle regler 146
 generelle rettsregler 145
 Gerhardsen, Einar 41, 107, 112, 198
 gevinstbeskatning 354
 gjenanskaffelsesverdi 355
 gjennomslagskraft 53, 58, 63, 65, 157, 173, 182,
 225, 274
 granskingskommisjoner 224

grensejusteringer 66
 grunnlov, begrepet 53 f.
 grunnlovens alder 95
 grunnlovens ånd og prinsipper 89, 130, 140
 grunnlovsbrudd 74, 98 f.
 grunnlovsendringer 78 f., 102, 105, 130, 144,
 149, 263 f., 264
 grunnlovskonservatisme 78
 grunnlovsreform 56
 grunnlovstolkning 83 f., 98, 257, 282
 grunnorm 73
 Guantánamo 294
 gyldighet 61, 101, 176, 179, 196, 201, 238

H

Harald V 192
 hensiktsmessighet 239
 hierarki, rettsreglene 58, 60 f., 71, 75, 109,
 126, 175, 182, 183, 256 f.
 hierarkisk organisering 61, 72, 221
 historisk perspektiv 35, 36
 hjemmelskjede 187
 Homer 33
 honnørord 31, 232, 272, 323
 horisontal maktfordeling 143, 175
 Hornsrud, Kristoffer 39, 107, 198
 husinkvisisjon 335
 husransakelse 289, 332, 334, 335
 Høyesterett 178, 235 f., 246, 262, 341 f.
 høyesterettsdommer 226 f., 238, 303
 Haakon VII 190, 192

I

ideal 55, 206
 immunitet 92, 191, 226
 immunitet, parlamentarisk 167
 informasjonsfrihet 309, 311
 infrastrukturtiltak 321
 inhabilitet 172
 inkorporasjon 122
 inndragning 354
 innkallingsretten 222
 innsetningsvedtak 194

innstilling til Stortinget 165
inntektssiden (statsbudsjettet) 181
innvandrere 68
institusjonell uavhengighet 232
internasjonale domstoler 150
internasjonal offentlig rett 117
internasjonalt samarbeid 29, 34, 117 f.
internkontroll 219
inter partes, rettsvirkninger 254
interpellasjon 208, 223
investitur 80, 194

J
Jan Mayen 66
Janushodet 32 f. 271
juridiske personer 295, 300

K
kabinettspørsmål 100, 112, 178, 195, 199
karikaturer 313
Karl III Johan 101, 148
Kelsen, Hans 59
Kieltraktaten 27, 66
kirkestyre 211
kjerne 99, 153, 280, 306, 327, 343, 358
Kløfta-læren 284, 286 f.
Knoph, Ragnar 276, 359
koalisjonsregjering 41, 200
kommunalt selvstyre 140, 141
kommune 140, 159
komparasjon 44
komparativ innsikt 149, 150
komparativt perspektiv 43, 44, 82, 226, 254
kompetanse 33, 46 f., 48, 118, 128, 145, 185,
216, 239, 241
kompetanse, heteronom 47
kompetanse, materiell 47, 240
kompetanse, personell 47, 240
konfesjonell stat 306
konfiskasjon 354
konflikt mellom lovgiver og domstoler 256
kongelig resolusjon 61, 196
Kongen 190 f.

Kongen i statsråd 194 f.
konstituerende forsamling 73, 75
konstituerende makt 72 f.
konstitusjonalisme 55
konstitusjonelle bånd 32, 118
konstitusjonell ideologi 43
konstitusjonell kultur 44, 75, 77
konstitusjonell nødrett 40, 75, 113, 115, 265 f.,
279
konstitusjonell rett, begrepet 53 f.
konstitusjonell sedvanerett 53, 105 f., 230, 244
konstitusjonell tenkning 50
konstitusjonelt monarki 28 f., 190, 192
konstitusjon for Europa 54
konstitusjonsbegrepet 62, 69
konstitusjonsbegrepet, formelt 60
konstitusjonsbegrepet, materielt 59
konstitusjonsdomstol 226, 234, 241, 246, 247,
252
kontradiksjon 224, 261, 338, 341, 342
kontrasignatur 30, 35, 39, 95, 101, 102, 148,
193, 196, 201, 282
kontroll, eksternt 238
kontrollens intensitet 244, 253 f.
kontroll, ex ante 252
kontroll, ex post 252
kontroll, formell 219
kontroll- og konstitusjonskomitéen 174, 221,
223
kontroll, systematisk 220
kontroll, tilfeldig 220
kontroll, uformell 219, 220
konvensjoner 33, 117, 126
konvent 75
kronologi 36
kronprinsregenten 192
kunngjøring 291, 327, 328
kunstneriske ytringer 313, 314
kupp 72, 152
kvalifisert flertall 144, 171

L
Lagtinget 42, 81, 154, 165

- Laguës metode 161
 Lasson, Peder 243
 legalitetskontroll 240, 351
 legalitetsprinsippet 152 f., 182, 183 f.
 legalitetsprinsipp, materielt 188
 legalitetsprinsipp, relativt 290
 legitimasjon 48, 120
 legitim forventning 361
 legitimitet 194
 legitimitet, demokratisk 118, 260
 legitimitet, domstolskontrollens 255 f. 284
 legitimitet, formell 256
 legitimitet, sosiologisk 256
 legning 316
 levende bilder 320, 321, 337
 lex posterior-prinsippet 126, 183
 lex superiorprinsippet 58, 62, 63, 110, 183 f.,
 184
 likeverd 31
 likhet for loven 146, 298 f.
 likhetshensyn 346, 355, 356
 likhetsidealet 300
 likhetsprinsipp 298, 299
 Locke, John 143
 lojalitetsplikt 318
 lovgivning 59 f., 61, 126, 137, 151 f., 176 f., 217,
 220, 276, 331
 lovgivningslære 59, 61, 151 f., 206
 lovsbegrepet 152 f., 153
 Ludvig 18. 28, 37
 løsoere 214, 350
- M**
- majoritetsvalg 158, 159, 161
 maktatskillelse 29, 302
 makt f. 48
 maktfordeling 27, 29, 48 f., 61, 71, 139 f., 197,
 298
 maktfordeling, horisontal 71, 144, 145, 188,
 219, 240
 maktfordeling, vertikal 71 f., 143, 144
 maktkonsentrasjon 143, 146, 148
 makt må stanse makt 143
 mandatfordeling 159, 161
 manntall 140, 302
 Marbury v. Madison 36, 242, 243
 Marshall, John 242, 243
 materiell grunnlovsendring 114
 materiell immunitet 167
 meningsytringer 177, 315, 317
 menneskeplikter 272
 menneskerettigheter 42, 49, 50, 82, 87, 125,
 175, 245, 247, 271 f.
 menneskerettigheter, verdenserklæringen om
 40, 275, 297
 menneskets verdighet 297, 349
 menneskeverd 273, 297, 337
 midlertidig forføyning 320
 miljøinformasjon 281, 293, 294, 309
 mindretallsregjering 35, 149, 200, 201
 minimumsrettigheter 280
 ministerstyre 204
 mistillit 49, 101, 106, 112, 177, 195, 198, 199,
 207, 215
 monarki 27 f., 46, 190, 192
 monarki av Guds nåde 27
 monisme 118, 119
 Montesquieu, Charles de 29, 143, 255
 motstandsrett 73, 264 f., 298
 myndighet, begrepet 46
 møtefrihet, se forsamlingsfrihet 322
- N**
- nasjonale oppbrudd 57
 nasjonal identitet 277
 NATO 33, 117
 naturrett 88, 273
 nedstrømskontroll 152
 negasjonisme 315
 negativt lovgivning 220
 New Deal 242, 260, 285
 normkontroll 248, 250, 251
 Notabelmøtet 37
 ny grunnlov 75
 nødrett, konstitusjonell. Se konstitusjonell
 nødrett

nødtilstand 115, 265 f.

O

obiter dicta 103, 111, 286
 odels- og åsetesretten 346 f.
 Odelstinget 42, 81, 154, 165, 227
 odelstingsproposisjon 165
 Odyssevs 33
 offentlig bruk 349, 351 f.
 offentlige innberetninger og papirer 223
 Olav V 192
 omfordeling 349, 354, 362 f.
 omsetningsverdi 355 f.
 opinio iuris 108
 opinionsrettighet f. 305
 opplysningsplikt 39, 42, 113, 228
 opplysningsplikt f. 207
 opplysningstiden 27, 274, 275
 oppløsningsrett 80, 162, 195
 oppsigelse av traktater 215
 Oscar II 101, 266
 overnasjonalt samarbeid 128 f., 176

P

Paris-charteret for et nytt Europa 297
 parlamentarisk praksis 38, 207
 parlamentarisk styringssystem 106, 148, 177, 185, 223
 parlamentarisme 30, 46, 148, 194, 198, 226
 parlamentarisme, konstruktiv 195
 parlamentarisme, negativ 195, 197
 partier, politiske 113, 303, 308
 partigruppe 166, 175
 partikulær lovgivning 155
 partipolitisk argumentasjon 262
 partistøtte 304
 passivitet, rett til 313
 pengevesenet 222
 personalunion 28, 142
 personlig uavhengighet 233
 personvern 310, 311, 334, 342
 plikt 49, 166, 171, 181, 198, 215, 223, 236, 241, 277, 279, 300, 321

politi 117, 210, 319, 336
 politisk argumentasjon 55, 70, 89, 265
 politiske behov 90
 politiske ordensregler 64
 politiske partier 159
 politiske rådgivere 197, 302
 politiske ytringer 318, 320
 politisk redskap 33, 58, 75, 78, 86, 92, 118, 144, 182, 228, 245
 positiv rett 36, 37, 44, 64, 92, 125, 147, 240, 241, 256, 257, 271
 praksis, parlamentarisk 93, 108, 109, 208
 prejudisiell 103, 234, 248
 presidentskap 166, 171, 173, 187, 208, 221
 presumpsjonsprinsippet 123
 prinser og prinsesser 191
 prinsipper 43, 81, 87, 263
 privatautonomi 46
 privatliv 283, 306, 334, 335, 342
 privatsfære 314
 privilegier 28, 214, 345
 programerklæring 279, 282
 proporsjonalitet 158, 174, 266, 290, 291, 292, 350
 provisoriske anordninger 59, 62, 99, 145, 153, 183, 241, 244
 prøvingsrett 241
 public choice 54
 påbud 49, 108, 184

Q

quorum 77, 80, 114, 144, 171

R

ramme for statslivet 100
 ratifikasjon 90, 130
 Rawls, John 76, 273
 realunion 142
 referansenormer 262
 referendum 156
 referendum, obligatorisk 156
 regjeringskonferanser 201, 202
 regnskapsretten 224

- reklame 317
 religion 82, 97, 192, 197, 293, 306, 316
 religionsfrihet 276, 306
 religionsvesen, statlig 306
 representant 69, 158, 191
 representativitet 32, 157, 165, 172
 retroaktivitet 327, 357, 358
 rettigheter 49, 271
 rettigheter, gradering av 283, 285
 rettigheter, kollektive 278
 rettigheter, negative 278
 rettigheter, positive 49, 277
 rettigheter, sivile og politiske 297
 rettigheter, subjektive 50, 93, 278, 281, 295, 345, 347
 rettigheter, økonomiske og sosiale 275, 295, 345
 rettighetserklæring 71, 144, 151, 272, 274, 276, 294, 306, 349
 rettighetslovgivning 187
 rettighetsteori 360
 rettskildelære 29, 62, 74, 83, 94, 133
 rettslig standard 91, 353, 359, 363
 rettsoverbevisning 108
 rettsreglenes hierarkiske organisering 144
 rettsregler, generelle 27, 231, 233, 323, 338
 rettsikkerhet 186, 228, 339
 rettsstat 29, 32, 143, 154, 232, 285, 323, 324
 revolusjon 72, 151, 152, 267, 274
 revolusjonstiden 28
 rigiditet 77, 87, 102
 Riksforsamlingen 27, 82, 150, 151, 164, 275, 306
 riksrett 215
 Riksretten 81, 112, 168, 208, 215, 225, 238
 Riksrettsansvar 168, 169, 229, 230
 riksrettsdommene i 1884 81, 160, 261
 Riksrevisjonen 149, 220, 224
 riksrevisor 177, 225
 ritualer 307
 Roosevelt, Franklin D. 112
 Rousseau, Jean-Jacques 73, 242
 rule of law, not of men 323
 rådighetsbegrensninger 283, 352
S
 saklig begrenset område 129, 130
 saksforberedelse 204, 207, 219, 223, 240, 338
 samene 67, 96
 samfunnskontrakt 73, 265, 273
 samfunnsnyttene 276
 samfunnsskapt verdistingning 356
 Scientologikirken 308
 secrétaire d'État 45
 Secretary of State 45, 146, 194
 sedvanerett 61, 72, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 139
 sekkebevilgninger 187
 Sekretariat for politisk ledelse 204
 Selmer-ministeriet 81, 160, 226, 261
 selvbeskatningsrett 151, 179
 selvsupplerende kollegium 30, 196
 semikonstitusjonelle regler 61, 102, 119, 125, 173
 semikonstitusjonell 172
 sesjoner, Stortinget 169
 sesjoner 149, 170
 sirenenes sang 33
 Sivilombudet 78, 208, 220, 224, 225
 sivilrettstradisjon 232
 sivil ulydighet 313
 skatt 179, 272, 354
 skattevedtak 97, 104, 153, 176, 177, 299, 327
 Slagstad, Rune 243, 261, 276
 sosialisering (av eiendom) 355
 Spesialkomitéen av 1927 107
 språkform 95
 stabilitet 55, 61, 70, 77, 85, 98, 130, 159, 213
 stamhuset Jarlsberg 155, 346
 statens offentlige religion 89, 211
 statsborger 159, 197, 210, 294, 300, 301, 309, 336
 statsborgerskap 66
 statsbudsjett 179, 180
 statsbudsjettet, inntektssiden 181
 statsfinanser 180, 214, 222, 295, 331

statsforfatningsrett, begrepet 53
 statsforvaltning 141, 205, 310
 statskassen 180, 293, 351, 357
 statskirke 82, 307
 statsministeren 29, 35, 47, 95, 100, 192, 203
 statsministerens kontor 203
 statsoverhode 157, 189
 statsråder 101, 193, 226, 302
 statsrådets kontorer 148, 204, 302
 statsråd, forberedende 201
 statsrådsprotokoller 220, 223
 statssekretær 197, 202, 210
 statssjef 142, 189
 statsutgifter, bundne 181, 357
 stemmeplikt 171
 stemmerett 95, 151, 155, 276, 301, 302
 stemmerett, kongefamiliens 192
 stikkord (budsjettet) 181
 storting, begrepet 78
 stortingets forsamlinger 168, 319
 stortingskomiteene 96
 stortingsmelding 311
 stortingsmeldinger 178, 207, 311
 stortingspresident 170, 198, 216
 stortingsssesjoner 223
 stortingsvervet 165, 166, 169
 straff 324
 straffedom 155, 228
 straffegjennomføring 329
 subjektive rettigheter 90
 subkonstitusjonelle regler 139
 suprakonstitusjonelle krav 81
 suprakonstitusjonelle normer 61
 suverenitet, ekstern 68
 suverenitet, intern 69
 suverenitet, nasjonal 65, 68, 82, 129, 135, 325
 suverenitetsoverføring 74, 114
 Svalbard 66
 Sverdrup, Johan 81
 symboler 57, 89, 282
 symbol, nasjonalt 54, 57
 symbolsk rolle 192
 Syse, Jan P. 200

T

tanke- og samvittighetsfrihet 306
 taushetsplikt 168, 223, 228, 311
 territorium 66, 140, 294
 The preferred position principle 260, 285
 tilbakevirkning 97, 237, 328, 347, 358
 tilbakevirkning til gunst 327
 tilhørighet 68, 306, 322
 tillatelse 49, 339, 361
 tilsidesettelse 252
 tokammersystem 163, 164
 tolkning 63, 74, 282
 tolkning, grunnlovskonform 63, 84, 251, 252
 tolkning, harmoniserende 97
 tolkningspraksis 291
 tolkningsrom 98, 123
 tortur 95, 333
 traktater 33, 114, 117, 214, 215, 271, 287, 288
 traktater, oppheve 213
 transformasjon 122
 treghet 76, 78, 80
 tronfølge 190
 trontalen 171
 tros- og livssynsfrihet 306
 trygderettigheter 286, 360, 361
 tvister mellom private 233
 tyranni 27

U

uavhengighetserklæring 57, 274
 ugyldighet 47, 209
 ulydighet, sivil 322
 union 142
 unionsoppløsningen 72
 unntakstilstand 115, 265
 utenriks- og forsvarskomiteén 174
 utenrikspolitikken 130
 utenriksstyret 142, 192, 212
 utilitarisme 273, 276
 utjevningsmandater 160
 utøvende makt 188

V

valgbarhet 67, 148, 165, 169, 271, 301
valgperioder 162
valg, politiske 83, 92, 255, 261, 300, 305, 307,
319
valgstyret 304
Valgtinget 151
valgtvister 230, 340
vararepresentanter 167, 303
vedtaksformer (Stortinget) 176
velgerkollegiet 152, 156
velgerne 155, 156
Vinje, Aasmund O. 28, 43
volonté générale 64, 147, 151, 241

Y

ytringer, frimodige 318, 319

ytringsfrihet 168, 311
ytringsfrihet i arbeidsforhold 318
ytringsfrihet, materiell 312, 317, 318, 321, 322
ytringsfrihet, negativ 313
Ytringsfrihetskommisjonen 96, 311

Æ

ærekrenkelser 168, 315

Å

ånd og prinsipper 82, 140, 298

Grunnloven eller konstitusjonen er statens rettslige grunnlag. Den etablerer de sentrale statsorganene og utstyrer dem med redskaper for samfunnsstyring. Rettighetsbestemmelser begrenser deres handlefrihet. På samme måte som i Janus-hodet henger konstitusjonens to ansikter nøye sammen: «Konstitusjonelt demokrati» er demokrati innenfor konstitusjonens rammer.

Grunnloven er ikke bare et viktig nasjonalt symbol, men også et sett med viktige rettsregler som må forstås i lys av sentrale prinsipper for statsstyret og av regler og erfaringer fra andre land. Behovet for et prinsipielt og komparativt perspektiv falt ikke bort etter 1814.

Boken brukes som lærebok for studenter i retts- og samfunnsvitenskap, men retter seg til alle som vil forstå statsstyret i Norge.

Sjette utgave:

I denne utgaven er hele teksten revidert eller omskrevet.

En rekke grunnlovslovendringer, dommer og annet nytt materiale er innarbeidet.

Professor i offentlig rett ved Universitetet i Oslo, **Eivind Smith**, har publisert et stort antall bøker og artikler på flere språk om norsk og komparativ stats- og forvaltningsrett. Han har også bred erfaring fra internasjonalt arbeid, offentlige utredninger og debatt.

FAGBOKFORLAGET

www.fagbokforlaget.no

ISBN 978-82-450-4874-2

9 788245 048742